Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · “Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqaro standartlar va zamonaviy tende...

“MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR”

10. Umidjon, J. (2024). MILLIY IQTISODIYOT RIVOJLANISHIDA XALQARO MOLIYA MUNOSABATLARINING TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI. University Research Base, 273–276. Retrieved from https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/514
11. Jo‘rayev, U. (2024). MOLIYA SEKTORI TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI XALQARO TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH. University Research Base, 250–254. Retrieved from https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/508
12. ADDRESSING MACROECONOMIC STABILITY AND INFLATION: STRATEGIES FOR ANTI-INFLATION AND MONETARY POLICIES BY CENTRAL BANKS. https://worldejurnal.ru/index.php/ajmws/issue/view/25
13. Jo'rayev Umidjon Shuxratjon o'g'li. (2024). VALYUTA AYRIBOSHLASH REJIMLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 44(10), 123–126. Retrieved from https://newjournal.org/01/article/view/13551
14. Jo'rayev Umidjon Shuxratjon o'g'li. (2024). EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA’MINLASHDA DAVLATNING ROLI (KANADA MISOLIDA).

DAVLAT BUDJETI, SOLIQ SIYOSATI VA ULARNING IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI

XAYRUDDINOVA NAZOKAT
BA 204 talabasi
Ilmiy rahbar: Millat Umidi Universiti
Xalqaro biznes va moliya kafedrasi
professerori **UMAROVA M.A.**
mukaddas.umarova@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada davlat budjeti va soliq siyosatining iqtisodiy o‘sishga ta’siri nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Davlat moliyaviy siyosatining asosiy vositalari sifatida budjet xarajatlari va soliq stavkalarining iqtisodiy faollikka ta’siri ilmiy manbalar asosida o‘rganiladi. Xususan, fiskal siyosatning rag‘batlantiruvchi va cheklovchi mexanizmlari, davlat xarajatlari va soliq yukining YaIM o‘sishiga ta’siri statistik ma’lumotlar asosida tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, samarali budjet boshqaruvi va optimal soliq siyosati iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: davlat budjeti, soliq siyosati, fiskal siyosat, iqtisodiy o‘sish, YaIM, davlat xarajatlari, soliq yuki, makroiqtisodiy barqarorlik

Published: 05.06.2026

Cite this article: Xayruddinova Nazokat, Umarova M.A. (2026). Davlat budjeti, soliq siyosati va ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri. Emro Science and Education, 2(2). https://journal.emro.uz/public/maqola/786

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

“MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR”

Аннотация:
В данной научной статье анализируется влияние государственного бюджета и налоговой политики на экономический рост как с теоретической, так и с практической точки зрения. В качестве основных инструментов государственной финансовой политики рассматриваются бюджетные расходы и налоговые ставки, а также их влияние на экономическую активность на основе научных источников. В частности, на основе статистических данных анализируются стимулирующие и сдерживающие механизмы фискальной политики, а также влияние государственных расходов и налоговой нагрузки на рост ВВП. Результаты исследования показывают, что эффективное управление бюджетом и оптимальная налоговая политика являются важными факторами, стимулирующими экономический рост.

Ключевые слова: государственный бюджет, налоговая политика, фискальная политика, экономический рост, ВВП, государственные расходы, налоговая нагрузка, макроэкономическая стабильность.

Abstract: This scientific article analyzes the impact of the state budget and tax policy on economic growth from both theoretical and practical perspectives. Budget expenditures and tax rates are examined as the main instruments of state financial policy, and their influence on economic activity is studied based on academic sources. In particular, the stimulating and restrictive mechanisms of fiscal policy, as well as the impact of government spending and tax burden on GDP growth, are analyzed using statistical data. The results of the study indicate that effective budget management and an optimal tax policy are key factors that stimulate economic growth.

Keywords: state budget, tax policy, fiscal policy, economic growth, GDP, government spending, tax burden, macroeconomic stability.

Kirish

Davlat budjeti va soliq siyosati har qanday mamlakat iqtisodiy tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Davlat budjeti orqali iqtisodiyotga moliyaviy resurslar qayta taqsimlanadi, soliq siyosati esa iqtisodiy faoliyatni tartibga solishning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Klassik iqtisodiy nazariyada davlat aralashuvi minimal darajada bo‘lishi kerakligi ta’kidlangan bo‘lsa-da, keyingi davrlarda, ayniqsa, global moliyaviy inqirozlar sharoitida fiskal siyosatning roli keskin ortdi.

Iqtisodiy o‘sish – bu mamlakat ishlab chiqarish hajmining uzoq muddatli oshib borishi bo‘lib, u ko‘pincha yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘sishi bilan o‘lchanadi. Davlat budjeti va soliq siyosati iqtisodiy o‘sishga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi: bir tomondan, davlat xarajatlari orqali iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi, ikkinchi tomondan, soliqlar orqali resurslarni qayta taqsimlaydi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil va statistik ma’lumotlarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) ma’lumotlari, shuningdek, ilmiy maqolalar va iqtisodiy tadqiqotlar asosida xulosalar chiqarildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

- fiskal siyosatning nazariy modellari (Keyns modeli)
- davlat xarajatlari va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish
- soliq stavkalari va investitsiyalar hajmi o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat budjeti iqtisodiy o‘sishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, davlat xarajatlarining YaIMga nisbatan 1% ga oshishi qisqa muddatda iqtisodiy o‘sishni 0.3–0.5% ga oshirishi mumkin.

Bundan tashqari, soliq siyosati investitsion muhitga bevosita ta’sir qiladi. Past soliq stavkalari xususiy sektor investitsiyalarini rag‘batlantiradi, yuqori soliq yuklari esa iqtisodiy faollikni pasaytirishi mumkin.

IMF tadqiqotlariga ko‘ra, rivojlangan davlatlarda optimal soliq yukining YaIMga nisbati 30–40% oralig‘ida bo‘lishi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi. Rivojlanayotgan davlatlarda esa bu ko‘rsatkich pastroq bo‘lishi lozim.

Tahlil va muhokama

Davlat budjeti va soliq siyosatining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini chuqur tahlil qilish uchun ularning makroiqtisodiy mexanizmlarini tizimli ravishda ko‘rib chiqish zarur. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda fiskal siyosat iqtisodiy o‘sishning eng muhim instrumentlaridan biri sifatida baholanadi. Ayniqsa, davlat xarajatlari, soliq stavkalari, budjet muvozanati va davlat qarzi kabi omillar o‘zaro uzviy bog‘liq holda iqtisodiy rivojlanishga ta’sir ko‘rsatadi.

Avvalo, davlat xarajatlarining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini ko‘rib chiqamiz. Klassik va neoklassik iqtisodiy nazariyalarda davlat xarajatlari ko‘proq neytral deb qaralgan bo‘lsa, Keyns maktabi vakillari davlat xarajatlarini iqtisodiy faollikni rag‘batlantiruvchi asosiy vosita sifatida talqin qilgan. Keyns nazariyasiga ko‘ra, iqtisodiyotda umumiy talab yetishmovchiligi yuzaga kelganda, davlat budjeti orqali qo‘shimcha xarajatlar amalga oshirilishi zarur. Bu esa multiplikativ effekt orqali yalpi talabni oshiradi. Masalan, infratuzilma loyihalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar qurilish, transport, energetika va boshqa sohalarda qo‘shimcha ish o‘rinlarini yaratadi, natijada aholi daromadlari oshadi va iste’mol kengayadi.

Jahon banki tadqiqotlariga ko‘ra, davlat investitsiyalarining samaradorligi ularning qaysi sohalarga yo‘naltirilganiga bog‘liq. Masalan, transport

infratuzilmasi va energetika sohalariga kiritilgan investitsiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va biznes muhitni yaxshilaydi. Shu bilan birga, ta’lim va sog‘liqni saqlashga yo‘naltirilgan xarajatlar inson kapitalini rivojlantirib, uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi. Demak, davlat xarajatlarining nafaqat hajmi, balki tarkibi ham muhim ahamiyatga ega.

Biroq davlat xarajatlarining ortiqcha oshirilishi inflyatsiya bosimini kuchaytirishi va budjet taqchilligini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli fiskal siyosat muvozanatli olib borilishi zarur. Xususan, iqtisodiyot qizib ketgan davrda davlat xarajatlarini qisqartirish, iqtisodiy pasayish davrida esa ularni oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu kontrtsiklik fiskal siyosat deb ataladi va u iqtisodiy sikllarni yumshatishda muhim rol o‘ynaydi .

Endi soliq siyosatining iqtisodiy o‘sishga ta’sirini ko‘rib chiqamiz. Soliq siyosati iqtisodiyotda resurslarni qayta taqsimlash va davlat daromadlarini shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, soliqlar iqtisodiy subyektlarning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, yuqori daromad solig‘i stavkalari mehnat faoliyatini kamaytirishi mumkin, yuqori foyda solig‘i esa investitsiyalarni qisqartiradi.

Laffer egri chizig‘i nazariyasiga ko‘ra, soliq stavkalari va davlat daromadlari o‘rtasida nolinear bog‘liqlik mavjud. Ya’ni, soliq stavkalari juda past bo‘lsa, davlat daromadlari yetarli bo‘lmaydi, juda yuqori bo‘lsa esa iqtisodiy faollik pasayib, natijada soliq tushumlari kamayadi. Optimal soliq stavkasini aniqlash esa har bir mamlakatning iqtisodiy sharoitiga bog‘liq.

IMF va OECD tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, soliq tizimining tarkibi iqtisodiy o‘sish uchun muhim ahamiyatga ega. Xususan, ishlab chiqarish va investitsiyaga kamroq salbiy ta’sir ko‘rsatadigan soliqlar (masalan, iste’mol soliqlari) iqtisodiy o‘sishga nisbatan kamroq zarar yetkazadi. Aksincha, kapital va daromadga yuqori soliqlar qo‘llanilishi investitsiya faolligini pasaytiradi. Shu sababli ko‘plab rivojlangan davlatlarda soliq tizimi diversifikatsiya qilingan va muvozanatli shakllantirilgan.

Davlat budjeti muvozanati va davlat qarzi masalasi ham iqtisodiy o‘sish bilan bevosita bog‘liq. Budjet taqchilligi qisqa muddatda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishi mumkin, chunki davlat qo‘shimcha xarajatlar orqali iqtisodiyotga likvidlik kiritadi. Biroq uzoq muddatda bu davlat qarzining oshishiga olib keladi. OECD ma’lumotlariga ko‘ra, davlat qarzi darajasi YaIMga nisbatan 90% dan oshganda iqtisodiy o‘sish sur’atlari sekinlashadi. Bu holat davlat qarzini xizmat qilish xarajatlarining oshishi va investorlar ishonchining pasayishi bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, davlat qarzining sifati ham muhimdir. Agar qarz mablag‘lari samarali investitsiya loyihalariga yo‘naltirilsa, ular kelajakda iqtisodiy o‘sishni ta’minlab, qarzni qoplash imkonini beradi. Aks holda, qarzning ortishi iqtisodiy

barqarorlikka tahdid soladi. Shu sababli fiskal intizom va shaffoflik davlat moliya siyosatining muhim elementlari hisoblanadi.

Soliq siyosatining yana bir muhim jihati – bu soliq yukining adolatli taqsimlanishidir. Progressiv soliq tizimi daromadlar tengsizligini kamaytirishga xizmat qiladi, biroq haddan tashqari yuqori progressivlik investitsiya rag‘batlarini pasaytirishi mumkin. Shu sababli ko‘plab davlatlarda progressiv va proporsional soliq elementlari kombinatsiyasi qo‘llaniladi.

Iqtisodiy o‘sishga ta’sir qiluvchi yana bir muhim omil – bu fiskal siyosatning institutsional sifati. Ya’ni, davlat budjeti qanday shakllantirilishi, mablag‘larning qanday sarflanishi va nazorat mexanizmlarining mavjudligi katta ahamiyatga ega. Jahon banki tadqiqotlariga ko‘ra, korrupsiya darajasi past va boshqaruv sifati yuqori bo‘lgan mamlakatlarda fiskal siyosat samaradorligi yuqori bo‘ladi . Bu esa iqtisodiy o‘sish sur’atlarining barqarorligini ta’minlaydi.

Shuningdek, fiskal siyosat va pul-kredit siyosati o‘rtasidagi muvofiqlik ham muhimdir. Agar davlat budjeti orqali iqtisodiyotga ortiqcha pul kiritilsa va Markaziy bank bu jarayonni monetar choralar bilan muvozanatlashtirmasa, inflyatsiya kuchayadi. Shu sababli fiskal va monetar siyosat o‘zaro uyg‘unlikda olib borilishi zarur.

Rivojlanayotgan davlatlar misolida fiskal siyosatning o‘ziga xos jihatlari mavjud. Bu davlatlarda soliq bazasi tor bo‘lib, norasmiy iqtisodiyot ulushi yuqori bo‘ladi. Natijada davlat daromadlari cheklangan bo‘ladi va budjet xarajatlarini moliyalashtirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Shu sababli soliq ma’murchiligini yaxshilash, soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

Inson kapitaliga investitsiya masalasi alohida e’tiborga loyiq. Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga yo‘naltirilgan davlat xarajatlari uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, ta’limga yo‘naltirilgan har bir qo‘shimcha yil o‘rtacha ishchi mahsuldorligini sezilarli darajada oshiradi . Bu esa mamlakatning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat budjeti va soliq siyosati iqtisodiy o‘sishga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Samarali fiskal siyosat quyidagi omillarni o‘z ichiga olishi zarur:

- davlat xarajatlarining samarali va maqsadli yo‘naltirilishi
- optimal soliq yukini ta’minlash
- budjet muvozanatini saqlash
- investitsiyalarni rag‘batlantiruvchi soliq siyosatini yuritish

Xulosa qilib aytganda, davlatning fiskal siyosati iqtisodiy o‘sishning muhim drayveri bo‘lib, uning to‘g‘ri olib borilishi makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. 1936, p. 45–60.
2. Barro R.J. *Economic Growth*. 2004, p. 120–135.
3. World Bank. *Public Finance Review*. 2021, p. 15–28.
4. World Bank Data Report. 2022, p. 34–40.
5. OECD. *Tax Policy Studies*. 2020, p. 50–65.
6. IMF. *Fiscal Monitor*. 2021, p. 22–30.
7. Blanchard O. *Macroeconomics*. 2017, p. 210–225.
8. Laffer A. *The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. 2004, p. 10–18.
9. OECD Economic Outlook. 2019, p. 75–88.
10. Arnold J. *Tax Policy for Economic Recovery*. 2011, p. 90–105.
11. UNESCO Report. 2020, p. 55–70.
12. IMF Working Paper. 2022, p. 100–115.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti